

УДК 243.3:230.2(477)«18»

Н. М. Шалашна

ЕСТЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ РОМАНТИЗМУ В ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ТА ІКОНОПИС СЛОБОЖАНЩИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

В статті висвітлюється вплив філософсько-естетичної концепції романтизму, сформованої в Харківському університеті на початку ХІХ ст., на розвиток місцевої школи іконопису.

Ключові слова: Слобожанщина, ікона, традиція, романтизм, філософія.

В статье исследуется влияние философско-эстетической концепции романтизма, сформированной в Харьковском университете в начале ХІХ в., на развитие местной школы иконописания.

Ключевые слова: Слобожанщина, икона, традиция, романтизм, философия.

This article presents deals with the investigation of the Kharkiv University role in the process of development of the icon painting of Slobozanshina in the 19th century.

Key words: Slobozhanshchina, icon, tradition, romantism, philosophy.

Постановка проблеми. Українська ікона є не стільки витвором мистецтва, скільки втіленням самої ідеї сакрального в її широкому розумінні. Особливо важливою для національної культури вона була в періоди бездержавності, коли залишалась чи не єдиною сферою збереження національної самосвідомості народу. Тому ікона як жодний інший вид мистецтва вбирала у себе всі філософсько-естетичні, богословські, історико-культурні і навіть певною мірою суспільно-політичні ідеї та відображувала їх у всій повноті національної своєрідності мистецтва.

Харківський університет як перший світський навчальний заклад в Україні з часів свого заснування став центром культурного розвитку всього Слобідського краю. Відповідно філософсько-естетичні твори його викладачів мали визначальний вплив на світогляд цілого регіону і відображались в усіх видах мистецтва і насамперед в іконописі. Одним із видатних науковців Харківського університету першої половини ХІХ ст. в галузі естетики є Амвросій Метлинський. Саме ним свого часу було сформульовано точку зору на вплив релігійного світогляду на мистецтво, тому у вказаному контексті

видається найбільш цікавим дослідити саме його погляди та їх взаємозв'язок із сакральним живописом Слобожанщини першої половини ХІХ ст.

Аналіз актуальних досліджень. Філософська школа Харківського університету в цілому та естетичні погляди його науковців зокрема є на сьогодні досить докладно вивченими, так само як і творчість Амвросія Метлинського. Цим питанням присвячені роботи Т. Бовсунівської [1], В. Горського [2], О. Свириденко [4]. Так само достатньо дослідженими видаються питання історія української ікони в цілому та іконописного мистецтва Слобожанщини, насамперед слід згадати робота Д. Степовика [6] та Т. Паньок [3]. Проте співставлення двох вказаних феноменів, тобто естетично-філософських поглядів харківських романтиків і мистецтва слобожанської ікони, на сьогодні ще не було зроблено.

Мета статті – знайти спільні естетичні принципи, що визначали розвиток естетичної думки членів гуртка Харківських романтиків та мистецтва іконопису першої половини ХІХ ст. на території Слобідської України й з'ясувати взаємовплив цих культурних феноменів у вказаному регіоні.

Виклад основного матеріалу. Найбільш характерною рисою української естетичної думки

першої половини XIX ст. є прагнення поєднати естетичні погляди з соціальною практикою. В цей час одним з центрів філософської думки в Україні був Харківський університет. Серед його викладачів значний внесок до розвитку української естетики було зроблено В.Н. Каразіним, І.О. Рижським, П.Д. Лодієм, Т.Ф. Осиповським та ін. Безумовно, всі ці погляди мали вагоме значення для розвитку мистецтва Слобідської України, проте безпосередньо сакральним мистецтвом найбільш займався один з членів гуртка Харківських романтиків Амвросій Метлинський [1].

В дусі романтичної філософії А. Метлинський вважав, що визначальним для мистецької творчості є співвідношення понять «добро», «краса» та «істина». На його думку, мистецтво здатне розкрити зміст цих понять лише у зв'язку з релігією. Власне, релігія є духом мистецтва і визначає сенс його існування в суспільстві. Ці ідеї були сформульовані у праці А. Метлинського «Погляд на історичний розвиток теорії прози і поезії» (1850). В інших літературних творах, опублікованих під псевдонімом Амвросія Могилы, Метлинський виступає як один з міфотворців української нації, створюючи її художньо-образну модель світу [4].

Християнство виступає для А. Метлинського своєрідним кодом для тлумачення національної історії. Отримавши від Бога заповідану землю і можливість створити соборну державу, український народ, на думку романтиків, згаяв свій час і занепав «рідну хату», перетворивши її на «домовину». Відповідно герої повинні відродити рідну державу, і символ «воскресіння» є одним з ключових для розуміння філософії українських романтиків [2].

У творчості романтиків «наш Єрусалим» протиставляється «ворожому Вавилону», а на проводирів нації покладається обов'язок розбудити народ, підняти його з домовини. Народ виступає хранителем споконвічної мудрості й всіляких чеснот, і саме з його глибин повинний прийти порятунок і вийти герой-месія.

Виражені у вигляді струнких філософських систем окремими митцями, естетичні погляди романтизму були притаманні освіченому суспільству в цілому, тому відображались своєрідним чином в усіх видах мистецтва, в тому числі і в іконописі. Проте сама специфіка ікони як твору сакрального, що виступає вікном у трансцендентне, поглиблювала значення певних образів та посилювала їх виразність.

Не можна вважати випадковим, що саме в той час, коли в Харківському університеті виникає поетична школа, учасники якої сповідували вказані ідеї стосовно сакрального мистецтва, в

самому сакральному мистецтві актуалізуються ті ж самі образи та мотиви.

Так, одним з найпопулярніших образів іконописців стає у цей час образ воїна – Архангела Михаїла, а ще частіше – Юрія Змієборця. На Слобожанщині його зображували, дотримуючись іконографії вершника на коні і надаючи цьому сюжету яскравих козацьких ознак [3]. Таким чином, виникала асоціація святого воїна – оборонця батьківської віри – героя-козака.

Незважаючи на наполегливе запровадження царським урядом у цей час мистецького стилю класицизму, який був чужий українському менталітету, художники Слобожанщини, у тому числі й іконописці, зберігають вірність романтизму, поглиблюючи виразність, внутрішній напружений психологізм, індивідуалізацію своїх образів [6]. Також зберігається характерна для бароко символічність і алегоричність сюжетів. Згідно офіційних вимог, запроваджувались основні принципи класицистичної системи і у викладанні мистецтва в Харківському університеті. Проте в іконі «Святий Антоній», створеній художником-педагогом Ф. Ф. Рєпніним-Фомінін, переплелися класицистичні й романтичні тенденції [3].

Лики святих зображались слобожанськими іконописцями в цей період натхненно, з поглибленим внутрішнім життям, драматизацією сюжету, психологізмом. Завдяки цьому створювалось враження глибокої людяності, близькості до народу, його переживань. Засновано було цю школу ще Іваном Саблуковим, а продовжували її в першій половині XIX ст. Василь Неминуций, Семен Маяцький, Лаврентій Калиновський та багато інших, невідомих на ім'я іконописців. Після відкриття Харківського університету з'являються університетські викладачі зображувального мистецтва – Флор Рєпнін-Фомін, Семен Чиріков, Андрій Тон та ін., з яких багато хто працював і в жанрі ікони. Виникають поряд з Харковом провінційні школи – борисівська та чугуївська, де продовжувались традиції і світського живопису, й ікони [3].

Відчуття трагічності долі рідної батьківщини, яке стало ключовим для образного світу романтиків і визначає весь мистецький світогляд А. Метлинського, визначило переважання в іконографії Богородиці у цей час сюжету її предстоання перед розп'яттям Христа, оплакування тіла Ісуса. Проте знов-таки у згоді з концепцією очікуваного воскресіння нації, завжди в іконах наявні або квітучий пейзаж – символ невмираючої природи, або сонячний промінь, що символізує надію на вічне життя. Така іконографія характерна в цей час для

образів Охтирської Богоматері, Святогірської, Озерянської ікон Божої Матері [4].

Також поширеним був образ Святого Миколая, в Зміївському і Святогірському монастирях ці ікони були чудотворними. Для них характерний пом'якшений тип святого, українські риси обличчя, глибока індивідуалізація. Іконописець створює образ народного пророка, заступника і захисника від усякого лиха.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, знаходить підтвердження гіпотеза про певний взаємозв'язок між естетичною думкою школи харківських романтиків та слобожанською іконою першої половини XIX ст. Ті ж самі ідейні засади, що були сформульовані А. Метлинським стосовно завдань сакрального мистецтва, знайшли реальне втілення у творах місцевих іконописців. Звичайно, це було не результатом прямого впливу письменників та науковців на творців ікони, а результатом спільних тенденцій в стильовому розвитку усіх видів мистецтва певної доби. В подальшому планується розширити пошуки взаємозв'язку між українською філософією та іконописанням в хронологічному та географічному напрямках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Т.В. Історія української естетики першої половини XIX століття [Текст] / Бовсунівська Тетяна Володимирівна. - К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2001. – 344 с.
2. Горський В.С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія) [Текст] : філос. нариси / Горський Вілен Сергійович. - К. : Центр практичної філософії, 2001. - 235 с.
3. Паньок Т.В. Стильова еволюція в іконописі Слобожанщини XVII – початку XIX ст. / Паньок Тетяна Володимирівна. – Автореферат дисертації на здобуття наук. ст. канд. мистецтвознавства зі спеціальності 17.00.05 – образотворче мистецтво . – Харківська держ. академія дизайну і мистецтв, Харків, 2005
4. Свириденко О.М. Романтична парадигма творчої діяльності Амвросія Метлинського / Свириденко Оксана Миколаївна. – Автореферат дисертації на здобуття наук. ст. канд. філологічних наук зі спеціальності 10.01.01-українська література. – Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Київ, 2002.
5. Смоліна О.О. Місцево шановані ікони як головні святині монастирів Слобожанщини II половини XVII – початку XX ст. /Смоліна Ольга Олегівна // Вісник Харківської держ. академії дизайну і мистецтв. – 2004. - № 7. – С. 94 – 108.
6. Степовик Д. В. Історія української ікони X – XX століть [Текст] / Степовик Дмитро Власович. – К.: Либідь, 1996. – 440 с.